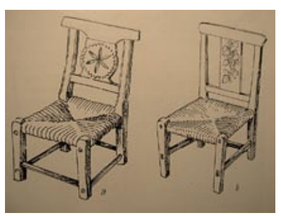

MÖÖBEL I
Ajalugu ja hooldus

Läbi aegade on mööbel peegeldanud inimeste arusaamu ilust ja otstarbekusest. 13 sajandil panid vallutajad aluse Eestimaa aadlile ja feodaalsele linna ja mõisakultuurile. Nii kujunes ka siin kasutusel olnud mööbel kolonistide päritolumaa nägu. Aja jooksul muutus mööbel vastavalt Euroopas levinud moevooludele. Eestisse jõudsid uued stiilid mõningase hilinemisega. Alates 17. saj hakkas mööbel omandama järjest olulisemat osa mõisate ja jõukamate linnakodanike majade interjööris. Kuna nõudlus mööbli järele kasvas, tulid kasutusele uued tööriistad ja töövõtted: saag, treimine, vineerimine.Eesti talumööbel on olnud väga lihtsat ja praktilist laadi. Väheste kaunistustega – peamiselt puulõike ja põletustehnikas. Põhilisteks mööbliesemeteks olid kirstud, lihtsad lauad ja pingid. Lihtsamat mööblit valmistati taludes ise, keerukamaid esemeid,valmistasid kohalikud puusepad. Seetõttu oli mööbel piirkonniti erinev. 19. saj keskpaigast toimusid talutoa sisustuses suured muutused. Pärisorjuse kaotamine ja tööstuse areng andsid talurahvale liikumisvabaduse ja võimaluse osta talusid päriseks või osta linnamaja.

Talutoolid (joonis K. Tihase Eesti talurahva arhitektuur).

Rehielamutele hakati ehitama korstnaid, tubadele tehti põrandad. Oli, mida sisustada. Tubades asendusid kirstud kummutite ja kappidega, ristjalgadega lihtne talulaud asendus neljal postjalal seisva lauaga, pinkide kõrvale tekkisid toolid. Eestlaste jaoks uhkemat ja uut mööblit hakati kaunistama linna- ja mõisamööbli eeskujul.

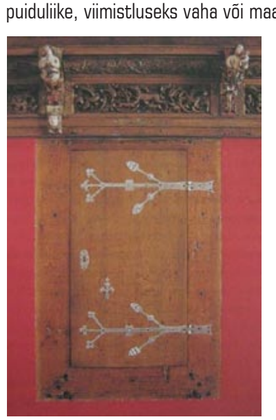
Mida aeg edasi, seda väiksemaks muutusid kohalikud eripärad, talupojamööbel hakkas üha enam sarnanema linna- ja mõisamööbliga.

AJALUGU

Gootika

Euroopas 12 .–16. saj, Eestis 13. –16. saj

Mööbliajaloost Eestis võib hakata rääkima alates gootikast. Sellest ajast on Eestis säilinud üksikuid mööbliesemeid.
Enamlevinud mööbliese oli kirst, mida kasutati nii reisimisel, panipaigana kui ka laua, iste ja magamisasemena. Gooti stiili iseloomustab massiivsus ja raskus, sepistatud hinged ja käepidemed.
Mööbli valmistamiseks kasutati põhiliselt kohalikke puiduliike, viimistluseks vaha või maalinguid.

Gooti seinakapp Tallinna raekojas (Foto: Ilus maja kaunis ruum)

Renessanss

Euroopas 12 .–16. saj, Eestis 13. –16. saj

Eestis on renessansiaegset mööblit säilinud vähe – põhiliselt kirikuinventari. Kirst oli renessansiski enamlevinud mööbliese, mida kasutati vastavalt vajadusele. Erinevad arhitektuurielemendid – sambad, karniisid ja skulptuurid – leidsid kasutust ka mööbli juures. Rohkete puidulõigete kõrval kaunistasid mööblit intarsia- ja mosaiigitehnikad. Puiduliikidest tarvitati kohalikele liikidele lisaks pähklipuud, palisandrit ja eebenipuud. Viimistluses võeti kasutusele vahapoleer.

Renessans kirst.

Barokk ja rokokoo

Euroopas 17. – 18. saj, Eestis 17. saj lõpp – 18. saj

Barokkmööblile on iseloomulik treitud detailide rohkus ja keerdsambad. Istemööblit hakati polsterdama ja katma naha või kangaga. Kappidel ja kirstudel olid sepistatud hinged ja kullatud pronksist käepidemed. Materjalidest kasutati kohalikke puiduliike ja ka eebenipuud, mahagoni ja palisandrit. Viimistluseks vaha, vahapoleeri, kuldamist ja maalinguid.

Barokk tugitool.

Rokokoo jõudis Eestisse 18. sajandi esimesel poolel. Sellest ajast on meil säilinud juba veidi rohkem mööblit. Rokokoomööbel erineb barokist oma kerguse ja peensuse poolest. Mööbel muutus palju madalamaks, rohkem hakati kasutama heledaid toone ja kuldamistehnikat. Mööblikonstruktsiooni püüti varjata, oluline oli terviklik skulpturaalne vorm ja mugavus. Dekooris oli olulisel kohal asümmeetria, nikerdused olid lopsakad ja külluslikud. Puiduliikidest tarvitati kaske, leppa ja pärna, väärispuuliikidest mahagoni. Viimistlustehnikatest olid kasutusel lakkimine, kuldamine, maalingud ja värvimine.

Rokokoo toolid.

Klassitsism, ampiir, biidermeier

18 saj lõpp – 19. saj algus

Sellest perioodist on Eestis juba märksa rohkem mööblit säilinud. Klassitsistlikku mööblit iseloomustavad rangus, sümmeetria ja vaoshoitud ornamentika. Dekooris kasutati madalreljeefset lõiget ja mitmesuguseid intarsiatehnikaid.

Klassitsistlik tool.

Ampiirstiilis mööbel säilitas klassitsistliku joone, kuid muutus proportsioonidelt üleelusuuruseks, iseloomulikud olid intensiivsed värvitoonid ja pronksdekoori rohkus. Mööbli valmistamiseks kasutati peamiselt mahagonpuitu. Viimistluses võeti kasutusele šellakpoleer.

Ampiir kummut.

1820. – 1850. moodi tulnud biidermeier oli ennekõike jõukama linnakodanlase maitset ja mugavusi silmaspidav interjööristiil. Võrreldes ampiirmööbliga oli see palju väiksem. Ampiirist võeti materjal – mahagon, samuti ka S-kujuliselt kaarduvad selja- ja käetoed ning istemööbli väljapoole kaarduvad jalad.

Biidermeierstiili iseloomustab praktilisus ja mugavus. Dekoorilt tagasihoidlik: vähesed nikerdused ja intarsia, kaunistuseks vähene pronksfurnituur. Kuna vajadus uue mööbli järele kasvas kiiresti, avati esimesed mööblitööstused. Mahagonpuidu kalliduse tõttu hakati laialdaselt kasutama väärispuiduga vineerimist ja aaderdamist. Peamiseks viimistlusviisiks oli šellakpoleer.

Historitsism

1830. – 20. saj algus

Euroopast alguse saanud neo- e kordusstiilide laines võeti Eestiski kasutusele enamus mööbanikustiile.

Neorokokoo laud.

Selle ajastu mööblit leidub Eestis suhteliselt rohkearvuliselt. Tihti võib olla keeruline ära tunda, kas on tegu algupärase stiili või kordusstiili mööbliga.

19. saj võeti mööblitööstuses kasutusele mitmed uued puidutöötlemismasinad, nagu kreissaag, höövelmasin ning treimis -ja freesimismasin.
See võimaldas ka uute tehnoloogiate kasutuselevõttu. Hakati tootma painutatud vineerist ja pöögist mööblit.

Painutatud pöögist kiiktool.

19. saj lõpul kujunes Eestis suurimaks mööblitootjaks Lutheri vabrik.

Tänu materjali odavusele ja heale kättesaadavusele tarvitati palju kohalikke puidukiike. Heledat puitu peitsiti või aaderdati mahagoni või pähklipuu sarnaseks. Viimistluses kasutati šellaklakki, šellakpoleeri ja vahatamist.

Lutheri tool.

Juugend

20. saj algus – 1920.-30.

Juugendstiilis mööblit leidub Eestis küllaltki palju, millest enamus on vabrikute masstoodang.

Loodusest inspireerituna kasutati palju looklevat vormi ja dekooris taimornamentikat: liiliad, orhideed, iirised jne. Oluliseks ei peetud enam ranget sümmeetriat ja dekoor oli pigem vaoshoitum. Enamlevinud olid madalreljeefne lõige ning vineeri pressitud või põletatud mustrid. Kappide ja kummutite uksi kaunistasid värvilised jääklaasid.

Juugend tool.

Peamiselt kasutati heledaid puiduliike – tamme, saart ja kaske –, luksuslikuma mööbli puhul ka pirnipuud, õunapuud, pähklit ja mahagoni.Viimistluses kasutati šellaklakki, vahatamist ja šellakpoleeri.

Juugend riidekapp

Funktsionalism, art deco, neohistoritsism

1920. – 1930. aastad

Funktsionalistlik tool.

Funktsionalism kestis Eestis 1920. kuni 1950. aastateni. Sellest ajast on säilinud hulgaliselt mitmesuguseid mööbliesemeid.
Funktsionalismi kandvaks ideeks oli funktsionaalsus: eseme vorm tulenes tema funktsioonist.
Seda oli mugav kasutada ja lihtne tööstuslikult toota.
Funktsionalistlikus stiilis mööbel on ilma dekoorita ja selge geomeetrilise vormiga.

Lauaplaatide ja kappide valmistamisel hakati kasutama tislerkilpi. Puuliikidest tarvitati peamiselt tamme ja kaske, vineerimisel tamme-, pähkli- ja kasevineeri. Viimistluses võeti šellakpoleeri ja vahatamise kõrval kasutusele ka tööstuslikud lakid.

1920. aastatel hakkas funktsionalismi kõrval levima art deco, mis oli vormilt modernne, kuid erinevalt funktsionalismist dekoratiivne ja elitaarne. Art deco puhul leidsid kasutust paljud varasemad kujundusvõtted.

Eriti armastatud olid erinevad intarsiatehnikad.

Art Deco puhvet.

Materjalidest leidsid kasutust kallid ja hoolikalt valitud väärispuiduvineer, samuti metall ja klaas.

Samas tulid modernse kõrval taas ausse ajaloolised stiilid. Neohistoritsism tõlgendas varasemaid stiile suhteliselt vabalt, segades sinna juurde ka rahvusromantilisi motiive. Kasutusel olid kõik varasemad dekooritehnikad: intarsia, puidulõige, treitud detailid ja dekoratiivne metallfurnituur.

Diivan 1930. aastatest.

Viimistluses kasutati traditsiooniliselt šellakki, šellakpoleeri ja vahatamist.

Neohistoritsistlik laud.

Nõukogude aeg

Nõukogude perioodi esimene kümnend mööblistiilidesse muutusi ei toonud.

Alles 1950. keskel hakati Nõukogude Liidus loobuma paraadstiilidest, andes teed modernismile ja tööstuslikule masstootmisele. 1957. avati mööbli eksperimentaalvabrik „Standard“. Tootmisse tulid kodus kokkupan davad seinasektsioonkapid, pehme mööbli juures võeti kasutusele poroloonpolster.

1970.–80. aastatel jõudsid Eesti mööblidisaini lääne popkunsti ja postmodernismi mõjud.

Nõukogudeaegsest disainmööbli paremikust enamus kunagi masstootmisse ei jõudnudki, jäädes vaid kaunistama näitusesaale.

Neerulaud.

Riiul 1970ndatest.

MÖÖBLI HOOLDUS

Mööbli tervisele mõjuvad ühtviisi halvasti nii liigne niiskus kui ka kuivus. Kindlasti ei tohiks mööblit hoida niiskes keldris või õues kuuri all. Niiskuse mõjul puit paisub ja liimühendused tulevad lahti. Selline keskkond soodustab ka hallitusseente ja puidukahjurite teket.

Niiskuses lahti tulnud spoon.

Mööblit ei tohi paigutada kütte-kehale liiga lähedale. Kuivades tõmbub puit kokku ja lõheneb. Liigne kuivus muudab tisleriliimi hapraks ja liimühendused ning spooni-kihid võivad lahti tulla.

Mööbli paigutamise juures tuleks silmas pidada, et pikaajaline otsene päikesevalgus mõjub viimistlusele halvasti ja pleegitab puitu.

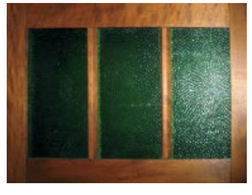

Lõhki kuivanud riiul.

Vanade kummutite ja kappide sahtlid kipuvad tihti kinni kiiluma. Sahtel hakkab paremini käima, kui sahtli jooksu-liiste parafiiniga määrida.

Vana mööblieseme juures on olulised kõik detailid – värvilised jääklaasid, faasitud servaga peeglid, käepidemed, lukud ja hinged –, mis moodustavad ühtse terviku.

Jääklaase võib olla väga erineva mustri ja värvitooniga. Kui mõni klaas puudub, tasuks vaeva näha, et leida originaaliga võimalikult sarnane ja sobitada see kokku vanade klaasidega.

Jääklaasid juugendkapil.

Kergekäeliselt ei tasuks loobuda ka vanast peeglist, isegi kui see on tuhmunud ja peeglitagune hõbedakiht kohati koorub. Kui siiski tekib vajadus peegel välja vahetada, on võimalus tellida uus faasitud servaga peegel.

Mööblieseme juurde kuuluvad kasutatud stiilile omased käepidemed, lukud ja hinged. Kui mõni käepide on aja jooksul kaduma läinud, tasuks siiski olemasolevad säilitada ja puuduva asemele sobiv leida. Vanu mööbli käepidemeid ja lukke võib leida antiigipoodidest ja vanavaralaatadelt.

Vanadel lukkudel on tihti võtmed kaduma läinud. Puuduva võtme pärast ei maksa lukku välja vahetama hakata, luku järgi on võimalik lasta uus võti teha.

Erinevat stiili käepidemeid.

Metallosi saab mustusest ja vanast viimistlusest puhastada piirituse või värvieemaldajaga. Puhastamiseks tuleks käepidemed ja lukud mööblilt eemaldada.

Šellaklakk on üks enimkasutatud mööbli viimistlusvahendeid alates 18. sajandist kuni 20. sajandi keskpaigani.

Šellakviimistlus on väga kaunis, kuid vajab hoolikat ümberkäimist, sest nii vesi, alkohol kui ka kuumus jätvad pinnale valged laigud, mille eemaldamine võib osutuda keerukaks. Šellakiga viimistletud lauale ei tohi panna kuuma kohvitassi või märgi nõusid. Mööblilt tolmu pühkimiseks tuleks kasutada kuiva lappi. Tugevalt määrdunud pinda võib puhastada linaõli, tärpentini ja piirituse seguga vahekorras 1:1:1.
NB! Antud seguga ei tohi puhastada šellakpoleeri!

Šellakiga lakitud mööblile on lihtne anda värsket ilmet vahatamisega, mis parandab ka pinna kulumiskindlust.

Soovitav ei ole kasutada kaasaegseid poes müüdavaid mööbli värskendus- ja puhastusvahendeid, mis annavad küll kiiresti ja lihtsalt hea välimuse, kuid sisaldavad aineid, mis võivad hiljem tekitada probleeme eseme üleviimistlemisel.

Vahatatud ja õlitatud mööbel ei ole niiskuse suhtes nii tundlik kui šellak, kuid liigset niiskust siiski ei talu. Tolmu tuleks pühkida kergelt niiske lapiga. Määrdunud kohti võib puhastada tärpentiniga.

Suure kasutuskoormusega pindu (lauaplaat, töötasapind) tuleks aeg-ajalt üle õlitada või vahatada, et pinna vastupidavust suurendada.

Aeg-ajalt võiks oma koduse mööbli üle vaadata – ega tool pole loksuma hakanud või mõni spoonitükk lauaservast lahti tulnud. Väiksemaid parandusi on lihtne teha, kuid aja möödudes võib viga väga suureks kasvada.

Talubiidermeier kiiktool

Lisamaterjalid:

- Kodres, K. Ilus maja, kaunis ruum. Tallinn 2001
- Kermik, J. Lutheri vabrik vineer ja mööbel. Eesti arhitektuurimuuseum 2004
- Pärtelpoeg, L. Pööningul. 2005
- Kuuskemaa, J. Mööbel gootikast art déco´ni. Kunst, Virumaa Muuseumid 2012

Muinsuskaitseamet
Uus 18, 10111 Tallinn
Telefon: 6403050
Faks: 6403060
E-post: info@muinas.ee
www.muinas.ee

Koostajad: Pille Suurna ja Ahti Koitmäe
Fotod: Ahti Koitmäe, Pille Suurna

Do it 100% 100% korduvkasutusega kiust valmistatud trükipaber